

KEIZER KATUMBI

EN DE KATANGESE INDUSTRIËLE REVOLUTIE

In de ertsrijke Congolese provincie Katanga vechten landen als Canada, België, China en India een dollaroorlog uit voor koper en kobalt. Sinds november woedt ook in Katanga een economische crisis, maar nog belangrijker is dat er een industriële revolutie aan de gang is die op korte termijn voor een sociaal bloedbad zal zorgen. De flamboyante provinciegouverneur Moïse Katumbi probeert het historische moment in goede banen te leiden.

‘Dit is geen jungle voor investeerders’

De economische boom in Katanga wordt belichaamd door de flamboyante provinciegouverneur Moïse Katumbi. Sympathiek, good looking, uitgekookt, populistisch én hoofdrolspeler in een nieuwe film. De man die in Katanga een industriële revolutie moet waarmaken.

DOOR KOEN VIDAL

Het is slechts een van de vele markante scènes uit *Katanga business*, de nieuwe documentaire van de Belgische filmmaker Thierry Michel (*Congo River, Mobutu, roi de Zaïre*). Moïse Katumbi, de provinciegouverneur van Katanga, wandelt over het terrein van een mijnbedrijf. Zoals steeds stijlvol en vlot gekleed. Niet zoals de meeste Congolese politici, die zich stevast in een stijf en peperduur kostuum hijsen.

Katumbi wordt omringd door arbeiders en vraagt naar hun werkomstandigheden. “Dit kan niet”, zegt hij terwijl hij naar het schoeisel van de werkmannen wijst. “Het reglement schrijft voor dat jullie laarzen moeten dragen.” Waarop Katumbi de Chinese bedrijfsleider laat opdraven om hem streng toe te spreken: “Deze namiddag kom ik opnieuw op inspectie. Als jouw mannen dan geen laarzen gekregen hebben, laat ik je bedrijf sluiten.” De Chinees sputtert nog even tegen en dat levert hem een tweede reprimande op. “Laarzen of buiten!”

Tijdens een andere scène is te zien hoe Katumbi een artisanale mijnsite bezoekt waar de mijnwerkers in levensgevaarlijke omstandigheden en met hun blote handen koper en kobalt ontginnen. Voor de gravers is Katumbi een echte held; ze drukken hem bijna plat en smeken om een beetje geld en voedsel. “Zoek mij iemand die jullie vertrouwen geniet”, zegt Katumbi. “Dan kan ik hem 600 dollar geven. Dat is alles wat ik bij me heb.” De gouverneur geeft het geld en even later slaagt hij er met de grootste moeite in om zijn jeep te bereiken en weg te rijden. “Deze mensen zijn niet agressief”, zegt hij terwijl sommigen zich vastklampen aan het voertuig. “Ze zijn arm en we moeten er voor zorgen dat hun lot verbetert.”

Voetbalkampioen

De beelden zeggen veel over het huidige Katanga en de man op wie de bevolking haar hoop heeft gesteld. Moïse Katumbi Chapwe (1964), zoon van een Joods-Italiaanse vader en een Congolese moeder, werd eind januari 2007 met een grote meerderheid tot provinciegouverneur gekozen. Zijn succes heeft hij niet enkel aan zijn good looks en zijn charisma te danken, maar misschien nog meer aan het feit dat hij al jaren voorzitter is van T.P. Mazembe, de voetbalclub van Lubumbashi die in 2006 en 2007 nationaal kampioen werd.

■ De jongste maanden kwamen in Katanga zeker honderdduizend artisanale gravers op straat te staan.

Bovendien is Katumbi rijk. Steenrijk. In de jaren tachtig en negentig bouwde hij in Katanga en het naburige Zambia een imperium uit in de mijnbouw, de agro- en de transportsector. Opvallend: als zakenman raakte Katumbi verward in enkele corruptiezaken. Nog opvallender: hij maakt geen geheim van zijn dubieuze praktijken en probeert iedereen ervan te overtuigen dat hij zijn leven gebeterd heeft.

“Als ik u zou zeggen dat ik nooit aan corruptie heb gedaan, dan zou ik liegen”, vertelde hij in oktober 2008 aan de Zuid-Afrikaanse krant *Businessday*. “Ik was zakenman in een periode dat heel het systeem corrupt was. Wanneer ik verkozen werd, heb ik dan ook alle ondernemers van de provincie samengeropen om hen te zeggen dat ik niet in hun verleden ging spitten. ‘Niemand kan zeggen dat hij clean is’, zei ik toen. ‘Laten we daarom dit hoofdstuk afsluiten en naar de toekomst kijken.’”

Minimumloon

Niemand die zal ontkennen dat Katumbi zijn deels dubieuze zakenverleden op een bijzonder handige manier heeft afgeschud. Maar tegelijk is iedereen het erover eens dat hij zijn belofte heeft gehouden om de corruptie en het slecht overheidsbestuur in Katanga hard aan te pakken. Katumbi verplichtte alle mijnbouwbedrijven om hun arbeiders een minimumloon van 100

Provincie Katanga

- Hoofdplaats **Lubumbashi**
- Oppervlakte **496.871 km²** (16 keer België)
- Inwoners **6.375.000** (1998)
- **Historische koper- en kobaltreserves in Kolwezi**

dollar uit te betalen.

De provinciegouverneur haalde voor het eerst het wereldnieuws toen hij in maart 2007 de Congolees-Zambiaanse grens tijdelijk sloot voor transporten van ruwe erts. Sindsdien mogen enkel ertsen die in Congo verwerkt werden, en daarvoor veel meer

Katumbi maakt geen geheim van zijn dubieuze praktijken in het verleden maar verkondigt overal dat hij zijn leven gebeterd heeft

toegevoegde waarde krijgen, de grens over. Op die manier leveren ze extra geld op, kunnen er makkelijker belastingen op geheven worden en worden er ook meer jobs gecreëerd.

“Dit is de beste manier om de armoede in Congo aan te pakken”, vertelde hij in april 2007 aan deze krant. “Door de grondstoffenroof uit Katanga verloren we de laatste jaren 15 miljard dollar aan belastingen. Met dat geld hadden we hier voor degelijk onder-

wijs en drinkbaar water kunnen zorgen.”

Katumbi is provinciegouverneur op een sleutelmoment: in Katanga voltrekt zich een ware industriële revolutie. Na het einde van de oorlog en de verkiezingen van 2006 kwam er in de provincie een nieuwe periode van relatieve stabiliteit en dat trok tal van investeerders aan: zakelijke avonturiers, commerciële piraten, middelgrote ondernemingen maar ook enkele multinationals. En deze keer kwamen ze van over heel de wereld: Zuid-Afrika, Canada, België, China, India. Katanga mag dan al zelden in de media komen, voor de wereldmarkt is het een cruciale hotspot.

Het was aan Katumbi om onder de investeerders de juiste partners te kiezen en het zakelijke schorremorrie eruit te gooien. Daartoe heeft hij op z'n minst een aanzet gegeven. In het voorjaar van 2008 liet hij 300 Chinezen het land uitzetten. Het ging om werknemers van kleine mijnbouwbedrijven die Congolese arbeiders voor weinig geld in onmenselijke omstandigheden lieten werken. Katumbi was wel zo slim om de Chinese ambassadeur in Congo vooraf op de hoogte te brengen van zijn maatregel en duidelijk te maken dat ernstige Chinese investeerders meer dan welkom waren.

Beloften gehouden

Het is duidelijk dat Katumbi grote inspanningen doet om investeerders ter wille te

zijn. Vorig jaar leverde hij kritiek op de centrale regering omdat die te lang tamde met de herziening van bestaande mijncontracten. Niet-gouvernementele organisaties die in rapporten over grondstoffenplunderingen alle bedrijven over dezelfde kam scheren, krijgen regelmatig een veeg uit de pan: “Ik heb de indruk dat jullie Katanga willen vernietigen”, zei hij vorig jaar in een zaal vol ngo-mensen. “Jullie doen alsof alle bedrijven onze provincie komen leegroven. Dat klopt niet, de bedrijven zijn hier om ons te helpen.”

Aan iedereen die het wil horen, vertelt Katumbi dat bedrijven verplicht zijn een aanzienlijk deel van hun omzet te investeren in scholen, ziekenhuizen en infrastructuurwerken. Een aanpak die volgens experts vruchten afwerpt. “Hij heeft zich aan zijn beloften gehouden en heeft het lot van de Congolezen verbeterd”, zegt VUB-professor Jan Gorus, die onderzoek verricht naar de mijnbouwsector in Katanga en momenteel in Lubumbashi verblijft. “Het is iemand die jongensachtige naïviteit koppelt aan het instinct van een gehaaid zakenman en hij gebruikt die kwaliteit om positieve zaken te realiseren.”

Ook Jonathan Holslag, onderzoeker internationale relaties aan de VUB, is positief. “De grote kwaliteit van Katumbi? Hij is een bijzonder leep politicus die verschillende investeerders tegen elkaar uitspeelt. Een uitgekookte economische strategie die de rijkdommen van zijn provincie op de internationale markt maximaal wil valideren.”

Filmmaker Thierry Michel: “Ik heb Katumbi verschillende malen ontmoet. Hij is veel dingen tegelijk: spontaan, sympathiek, genereus, rijk, populistisch, paternalistisch. Hij vond het niet erg dat ik hem vergeleek met Berlusconi, ook een zakenman-politicus met een succesvolle voetbalploeg.”

Creuseurs

Toch gaat niemand zover om Katanga nu al een succesverhaal te noemen, ook Katumbi zelf niet. De jongste drie jaar werd duidelijk dat de omschakeling van een grotendeels artisanale naar een industriële mijnbouw een bijzonder moeizaam en pijnlijk proces was. De zogenaamde *creuseurs* die hun leven waagden in zelfgegraven mijnschachten werden door de nieuwe concessiehouders van de mijnsites verdreven en verloren van de ene dag op de andere hun schamel inkomen.

Door de internationale crisis zette dit fenomeen zich door. De prijzen voor koper en kobalt stortten in elkaar, waardoor de kleinschalige artisanale mijnbouw geen schijn van kans meer maakte op de wereldmarkt. Zeker 100.000 *creuseurs* kwamen de jongste maanden op straat te staan. Maar de jongste twee maanden gingen ook grotere bedrijven over de kop in

■ Een mijn van de Congolese staatsmaatschappij Gécamines in de Katangese hoofdstad Lubumbashi.

Katanga. In Lubumbashi sloten 40 mijnbedrijven, in Kolwezi 12, in Likasi 10 en 32 opereren met een beperkte productie.

Katumbi doet via belastingverlagingen alle moeite om de bedrijven aan de gang te houden en verbiedt tegelijk bedrijven om Katanga te verlaten. Veertig Chinese bedrijfsleiders vertrokken met de noorderzon, zonder belastingen te betalen en zonder hun arbeiders lonen uit te keren. Katumbi reageerde furieus. Aan de *Financial Times* zei hij dat de 'gevluchte' Chinezen niet meer welkom zijn in Katanga: "Als ze hun achterstallige kosten niet betalen, stap ik naar de rechtbank om hun spullen in beslag te nemen. Zolang ik gouverneur ben, hoeven ze niet meer terug te komen. Katanga is geen jungle".

Kobalt verrijken

Hoewel de internationale media momenteel de noodklok luiden over de economische toestand in Katanga, weigeren experts te spreken over een economische ramp. Jan Gorus: "Er wordt gezegd dat de Katangese mijnbouw is stilgevallen, maar dat klopt niet. De Chinezen zijn al aan het terugkeren. Ondernemers met moderne fabrieken verdienen nog steeds veel geld. Wie bijvoorbeeld over installaties beschikt om kobalt tot 6 à 12 procent te verrijken, kan op de wereldmarkt voor een ton 1.1000 dollar vragen. Maar een verouderd fabriekje dat maar tot 2 procent kan verrijken, krijgt slechts 20 dollar per ton. De grootste klappen zijn gevallen in de verouderde fabrieken en de artisanale sector."

Op lange termijn ziet de situatie er voor Katanga er met andere woorden niet zo desastreuus uit, op voorwaarde dat politici als Katumbi een oplossing vinden voor de enkele honderdduizenden *creuseurs* die de jongste maanden werkloos werden. Deze massale ontslaggolf leidde tot grote sociale onrust en onveiligheid. Jan Gorus: "Nog niet zo lang geleden was Lubumbashi een bijzonder veilige stad, dat is nu voorbij. Er is veel banditisme. Vorige week nog waren er verschillende moorden. De toestand is erg gespannen, er waren al verschillende stakingen waarvan een aantal met geweld."

Filmmaker Thierry Michel: "Hier ligt de grote uitdaging voor Katumbi: hij moet de overschakeling maken van een artisanale naar een moderne mijnbouw en dat betekent dat hij het probleem van de *creuseurs* zal moeten opvangen. Hij moet een industriële revolutie begeleiden. Op lange termijn is dat de enige mogelijke weg voor Katanga, maar op korte termijn betekent dat een sociaal bloedbad."

Katanga business gaat vandaag in avant-première in Cinema Novo te Brugge. Op 24 maart is er een avant-première in de Brusselse BOZAR en op 1 april komt de film uit in andere zalen.

Mijnmaatschappij vecht voor overleven

Twee staatsmijnmaatschappijen bepalen de bloedige geschiedenis van Katanga en Congo: het koloniale Union Minière du Haut-Katanga (UMHK), dat onder Mobutu genationaliseerd werd tot de Gécamines. Vandaag vecht de mijnreus voor zijn overleven, met Chinese hulp.

DOOR MAARTEN RABAEY

"Gécamines is een hartslag. Ze is het kind van een natie." Twee jaar geleden zag Paul Fortin, de Canadees die de Wereldbank benoemde om de staatsmijnmaatschappij te saneren de toekomst nog rooskleurig in. Door gedeeltelijke privatisering redde hij de onderneming van het faillissement, dat in 2003 dreigde toen het bedrijf niets meer produceerde.

Vandaag moet Fortin door de globale crisis opnieuw vechten voor het overleven van zijn onderneming. In februari moest hij nog 50 miljoen dollar lenen, onder meer voor de pensioenen van 4.000 werknemers die hij wil vervangen door jonge krachten. Het aantal arbeiders werd vorig jaar al ingekrompen van 8.800 naar 5.000. Fortin heeft nu slechts middelen om 27.000 ton koper en 1.300 ton kobalt te produceren.

Het is ooit anders geweest. Op het hoogtepunt van zijn productie was Gécamines de grootste mijnoperatie in Afrika. Dat economisch succes was wel in bloed gedrenkt.

Gewelddadig verleden

Voor het in 1966 door dictator Mobutu Sese Seko werd genationaliseerd tot Générale des Carrières et des Mines (Gécamines) was het bedrijf Belgisch, als de Union Minière du Haut-Katanga (UMHK). Opgericht in 1906 onder Leopold II diende de onderneming als melkkoe voor de vorst, die de opbrengst mee gebruikte voor de bouw van zijn paleis, de Triomfboog in het Jubelpark en het Afrikamuseum.

De werkomstandigheden in de mijnen waren bar slecht. Omdat sinds 1885 in Leopolds Congo Vrijstaat naar schatting 5 miljoen mensen omkwamen van ontbering en uitbuiting, moest hij de kolonie in 1908 overlaten aan de Belgische staat, waarvoor de UMHK een kip met gouden eieren werd. De UMHK beheerde 34.000 vierkante kilometer, meer oppervlakte dan België en omwille van zoveel ertsen een *scandale géologique* genoemd.

Union Minière werd met kapitaal van de Société Générale hét symbool van de Belgische kolonisatie. Eind jaren twintig

■ In het gezelschap van een Chinese ingenieur bezoekt Gécaminesbaas Paul Fortin een mijn van de maatschappij.

werkten bijna een half miljoen Congolese en Afrikaanse gastarbeiders voor een jaarloon van vijfhonderd frank voor enkele duizenden Belgen, die honderd keer zoveel verdienden. Het bedrijf zorgde op termijn wel voor gratis gezondheidszorg, behuizing en onderwijs. Dat gebeurde niet zozeer uit humanistische als wel om commerciële redenen: betere arbeids- en leefomstandigheden verhoogden de productie aanzienlijk, van 2.500 ton in 1912 tot 90.000 ton in 1925, 166.000 ton in 1942 en 300.000 ton in 1960. De menselijke tol bleef zwaar: in de mijnen van UMHK lag het sterftecijfer voor 1918 boven 49 per 1.000; in 1925-'29 was dat nog 46 per 1.000. Ter vergelijking: in het Belgische leger stierven tijdens de Eerste Wereldoorlog ongeveer 31 soldaten per 1.000.

Katanga leverde ondertussen ertsen voor de productie van wapens die in beide wereldoorlogen werden gebruikt en zou ook de grondstof leveren die de Tweede Wereldoorlog beëindigde: uranium. Edgar Sengier, de patron van de Société Générale, onderhandelde persoonlijk met generaal Kenneth Nichols van het geheime Manhattanproject over de levering van 1.500 ton uranium uit Katanga waarmee de kernbommen zijn ontwikkeld die op Nagasaki en Hiroshima werden gedropt.

Soevereïen

Voor deze mijnbelangen werd ook in de Koude Oorlog vermoord en gestreden. Vier dagen na de Congolese onafhankelijkheid op 30 juni 1960 riep Moïse Tshombe zijn

provincie uit tot soevereïne staat. Pas na dertig maanden oorlog met VN-blauwhelmen werd de Katangese secessie beëindigd. Ondertussen was in januari 1961 op Katangese bodem ook de nationalistische premier Patrice Lumumba geëxecuteerd door Tshombe's soldaten, nadat hij met medeweten van België en de VS aan zijn vijanden was uitgeleverd.

Onder Mobutu keerden Tshombe's veteranen twee keer met geweld terug naar Katanga (na de Zairiseringsmaatregelen van Mobutu 'Shaba' genoemd). In 1977 wer-

UMHK en Gécamines, 'twee staten in de staat', vernietigden de Congolese staat

den ze in de pan gehakt maar in mei 1978 bezetten ze twee dagen lang Kolwezi. Toen de Belgische para's de strategische mijn ontzeten, bleken honderden Katangezen en 140 buitenlanders te zijn vermoord. Door de secessieoorlogen, de dalende koperprijs, de stijgende olieprijs en de kleptocratie onder Mobutu ging het sindsdien snel bergaf met de Gécamines. Toen Mobutu verdreven werd door wijlen Laurent-Désiré Kabila (1997-2001), bedroeg de productie nog slechts 5 procent van eind jaren zeventig.

Ook onder zijn zoon Joseph, vanaf 2001, zette de neergang zich voort. De omzet was

van 1.426 miljoen dollar in 1989 daalde tot 72 miljoen dollar in 2002. Professor Jan Gorus (VUB) getuigde in dat jaar in de Onderzoekscommissie Grote Meren hoe de winst van Gécamines voornamelijk besteed werd aan de financiering van de Grote Merenoorlog (1998-2002). "De winsten worden in de staatskas gestort en zouden aan Gécamines moeten worden teruggegeven. Dat gebeurt niet, met als gevolg dat Gécamines geen inkomsten heeft en niet in staat is zijn schulden te betalen."

De Belgische rol in Katanga is bijna uitgespeeld. "De handel met Congo bedraagt vandaag minder dan 0,04 procent van de totale handelsbalans", zei Stefaan Marysse van de Universiteit Antwerpen (UA) vorig jaar in *Knack*. "Net voor de onafhankelijkheid in 1960 was dat nog 5 procent."

Hulp uit China

De lemen voeten van Gécamines worden vandaag door China gebetonnd. Voor nieuwe investeringen moet CEO Fortin rekenen op het succes van het veelbesproken contract met China, waarvoor in mei vorig jaar de joint venture JV Minière werd opgericht tussen Gécamines (32 procent) en de Chinese staatsbedrijven China Railway Group Limited en Sinohydro Corporation (samen 68 procent). JV Minière mag mijnconcessies ontginnen in Kolwezi met "ongeveer 10 miljoen ton koper, 600.000 ton kobalt en, nog te bepalen, andere waardevolle ertsen". In ruil voor de opbrengsten zal China investeren in Congo. De waarde van het contract wordt geraamd op 9,25 miljard dollar. Daarvan zal 3,25 miljard dollar geïnvesteerd worden in de mijnen en 6 miljard dollar in de ontwikkeling van 3.500 kilometer spoorwegen en 3.250 kilometer asfaltwegen voor de ertsenexport. Marysse noemde dat "een volstrekt ongelijke ruiloperatie, aangezien de 10 miljoen ton koper waarmee Congo de Chinezen betaalt wel veertien keer zoveel waard is als de infrastructuurwerken van de Chinezen."

Tien miljoen ton koper is goed voor 84 miljard dollar. En dat terwijl Gécamines nog een erfenis meesleept van meer dan één miljard dollar schuld, die zwaar weegt op de staat, en waarvoor Kinshasa moet aankloppen bij de Club van Londen voor schuldvermindering.

Volgens de Chinese deal moet Gécamines ook een kapitaalsinjectie van 100 miljoen dollar krijgen, waarvan de helft moet vloeien naar het uitbetalen van achterstallige salarissen. En dat is dringend. "Wij bloeden", vertelde Fortin deze week nog aan een correspondent. "Het ontbreekt me aan geld voor salarissen eind deze maand."